

**University of Agribusiness and Rural Development
Bulgaria**

Proceedings
of the International Scientific and Practical Conference
“Bulgaria of Regions”

Plovdiv, 2024

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference

BULGARIA OF REGIONS'2024

Conference topic'2024

Sustainable urban and rural environment – new horizons

21-22 November 2024

University of Agribusiness and Rural Development

Plovdiv, Bulgaria

Сборник доклади от Международна научно-практическа конференция

БЪЛГАРИЯ НА РЕГИОНИТЕ'2024

Тема на конференцията 2024

Устойчива градска и селска среда – нови хоризонти

21-22 ноември 2024, Пловдив

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference
BULGARIA OF REGIONS'2024

© Academic Publishing House „Talent”, Plovdiv, 2024
University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria

Сборник доклади от Международна научно-практическа конференция
БЪЛГАРИЯ НА РЕГИОНИТЕ'2024

© Академично издателство „Талант”, Пловдив, 2024
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите, Пловдив

<http://science.uard.bg/>

ISSN 2815-5262 (on-line)

Научен комитет на конференцията Conference Scientific Committee

Доц. д-р Светла Димитрова – председател	Assoc. Prof. Svetla Dimitrova, PhD – Chairmen
Доц. д-р Екатерина Арабска	Assoc. Prof. Ekaterina Arabska, PhD
Проф. д.н. Георги Георгиев	Prof. Georgi Georgiev, DSn
Проф. д.н. Божидар Хаджиев	Prof. Bojidar Hadziev, DSn
Проф. д.н. Пенчо Пенчев	Prof. Pencho Penchev, DSn
Проф. д-р Събин Събев	Prof. Sabin Sabev, PhD
Проф. д-р Пламен Лаков	Prof. Plamen Lakov, PhD
Проф. д-р Красимир Левков	Prof. Krasimir Levkov, PhD
Проф. д-р Георги Йорданов	Prof. Georgi Yordanov, PhD
Доц. д-р Александър Давчев	Assoc. Prof. Aleksandar Davchev, PhD
Доц. д-р Бисер Кръстев	Assoc. Prof. Biser Krastev, PhD
Доц. д-р Красимир Асенов	Assoc. Prof. Krasimir Asenov, PhD
Доц. д-р Ивайло Дагнев	Assoc. Prof. Ivaylo Dagnev, PhD
Доц. д-р Наталия Стоянова	Assoc. Prof. Nataliya Stoyanova, PhD
Доц. д-р Валентина Маринова	Assoc. Prof. Valentina Marinova, PhD
Доц. д-р Деян Хаджийски	Assoc. Prof. Deyan Hadziyski, PhD
Доц. д-р Димитър Якимов	Assoc. Prof. Dimitar Yakimov, PhD

Организационен комитет на конференцията Conference Organizing Committee

Доц. д-р Александър Давчев – председател	Assoc. Prof. Aleksandar Davchev, PhD – Chairmen
Гл. ас. д-р Делян Плачков	Chief Assist. Prof. Delyan Plachkov, PhD
Ас. Иванка Георгиева	Assist. Prof. Ivanka Georgieva

Редактори на сборника Proceedings' Editors

Проф. д-р Пламен Лаков	Prof. Plamen Lakov, PhD
Проф. д-р Красимир Левков	Prof. Krasimir Levkov, PhD

Рецензенти на сборника Proceedings' Reviewers

Доц. д-р Наталия Стоянова	Assoc. Prof. Nataliya Stoyanova, PhD
Доц. д-р Александър Давчев	Assoc. Prof. Aleksandar Davchev, PhD

Съдържание Contents

ПЛЕНАРЕН ДОКЛАД PLENARY SESSION

МЕТОДИ, ПРИЛАГАНИ ЗА ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ РЕСУРСИ – МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНАЛЕН ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТ	14
---	-----------

Пламен Лаков

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

METHODS APPLIED FOR THE EVALUATION OF TOURIST RESOURCES-MODEL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL TOURIST PRODUCT	
--	--

Plamen Lakov

University of Agribusiness and Rural Development

СЕКЦИЯ: РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ, ИНВЕСТИЦИИ И РИСК SECTION: REGIONAL DEVELOPMENT, INVESTMENT AND RISK

ATTEMPTS TO OPTIMIZE THE SYSTEM OF INTERNAL CONTROL OF A CREDIT INSTITUTION IN THE DIRECTION OF GUARANTEEING AGAINST CYBER RISK	41
--	-----------

Petar Petkov

University of Agribusiness and Rural Development

RECOMMENDATIONS FOR ESTABLISHING A MODERNIZATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM FOR REMOTE BANKING	55
--	-----------

Petar Petkov

University of Agribusiness and Rural Development

СОЦИОГЕОГРАФСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА РЕГИОНАЛНИТЕ НЕРАВЕНСТВА В БЪЛГАРИЯ	67
---	-----------

Димитър Симеонов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

SOCIOGEOGRAPHIC DIMENSIONS OF REGIONAL INEQUALITIES IN BULGARIA	
--	--

Dimitar Simeonov

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

СЕКЦИЯ: ИКОНОМИКА, РЕГИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ И МЕНИДЖМЪНТ
SECTION: ECONOMICS, REGIONAL STRATEGIES AND MANAGEMENT

ORGANIZATION OF BANKING RISK MANAGEMENT IN UNCERTAINTY CONDITIONS	87
Zavatki Tatiana, Zugrav Inga	
<i>Trade Co-operative University of Moldova</i>	

ИЗСЛЕДВАНЕ ЛИКВИДНОСТТА НА СЕМЕЙНИ ФИРМИ В БЪЛГАРИЯ	102
Велизар Петров	
<i>Висше училище по агробизнес и развитие на регионите</i>	
INVESTIGATING THE LIQUIDITY OF FAMILY BUSINESSES IN BULGARIA	
Velizar Petrov	
<i>University of Agribusiness and Rural Development</i>	

**СЕКЦИЯ: БИЗНЕС МОДЕЛИ, ЗЕЛЕНА ИКОНОМИКА, УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
И ИНОВАЦИИ**
**SECTION: BUSINESS MODELS, GREEN ECONOMY, SUSTAINABLE
DEVELOPMENT AND INNOVATION**

ПОДОБРЯВАНЕ НА СЪОТВЕТСТВИЕТО И ПРОЗРАЧНОСТТА ВЪВ ФИНАНСОВОТО ОТЧИТАНЕ: СТРАТЕГИИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА И ПОЧТЕНОСТТА В КОРПОРАТИВНИТЕ ПРАКТИКИ	110
Кирил Димитров	
<i>Висше училище по агробизнес и развитие на регионите</i>	
IMPROVING FINANCIAL REPORTING COMPLIANCE AND TRANSPARENCY: STRATEGIES TO PROMOTE ACCOUNTABILITY AND INTEGRITY IN CORPORATE PRACTICES	
Kiril Dimitrov	
<i>University of Agribusiness and Rural Development</i>	

РОЛЯТА НА ERP СИСТЕМИТЕ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА СЧЕТОВОДНИТЕ ПРОЦЕСИ: АНАЛИЗ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И ПОЛЗИТЕ ЗА ОРГАНИЗАЦИИТЕ	120
Кирил Димитров	
<i>Висше училище по агробизнес и развитие на регионите</i>	
THE ROLE OF ERP SYSTEMS IN IMPROVING ACCOUNTING PROCESSES: AN ANALYSIS OF OPPORTUNITIES AND BENEFITS FOR ORGANIZATIONS	

Kiril Dimitrov
University of Agribusiness and Rural Development

**ИНОВАЦИИ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР – ДОБРИ ПРАКТИКИ И
ВЪЗМОЖНОСТИ 130**

Даниела Йорданова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**INNOVATIONS IN THE PUBLIC SECTOR – GOOD PRACTICES AND
OPPORTUNITIES**

Daniela Yordanova
University of Veliko Tarnovo „St. Cyril and St. Methodius”

**РАЗХОДИТЕ ЗА ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА И ТЯХНОТО
ВКЛЮЧВАНЕ В ОТЧЕТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ НА СТОПАНСКИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ 142**

Диян Великов
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

**ENVIRONMENTAL PROTECTION COSTS AND THEIR INCLUSION IN
THE SUSTAINABILITY REPORT OF BUSINESS ORGANIZATIONS**

Diyan Velikov
University of Agribusiness and Rural Development

**ОЦЕНКАТА НА ДВОЙНАТА СЪЩЕСТВЕННОСТ В ОТЧЕТА ЗА
УСТОЙЧИВОСТ 151**

Диян Великов
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

**THE ASSESSMENT OF DUAL MATERIALITY IN SUSTAINABILITY
REPORTING**

Diyan Velikov
University of Agribusiness and Rural Development

**РОЛЯТА НА БЪЛГАРИЯ В УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И
ЕКОЛОГИЧНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ 161**

Паулина Пенева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**BULGARIA'S ROLE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND
ECOLOGICAL TRANSFORMATION**

Paulina Peneva
Plovdiv University „Paisii Hilendarski”

**ОЦЕНКА НА ЕКСПОНИРАННОСТТА НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА В
БЪЛГАРИЯ НА РИСК ОТ НАВОДНЕНИЯ 168**

Марияна Николова
Национален институт по геофизика, геодезия и география, Българска

академия на науките

Валентин Николов

Геологически институт „Страшимир Димитров“, Българска академия на науките

ASSESSMENT OF THE EXPOSURE OF THE SETTLEMENTS IN BULGARIA TO FLOOD RISK

Mariyana Nikolova

National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Bulgarian Academy of Sciences

Valentin Nikolov

Geological Institute „Strashimir Dimitrov“, Bulgarian Academy of Sciences

SOME IDEAS ON SPECIFIC RESTRICTIONS IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL AGRICULTURE IN BULGARIA 182

Vesela Angelova

University of Agribusiness and Rural Development

УПРАВЛЕНИЕ И ЗЕЛЕНА ОБЩА ФАКТОРНА ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТ (ЗОФП): ИНОВАТИВНО УПРАВЛЕНИЕ, МОДЕРАТОР ЗА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА И ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД ... 192

Резеар Колай

Аграрен университет в Тирана, Албания

GOVERNANCE AND GREEN TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY (GTFP): INNOVATIVE GOVERNANCE A MODERATOR FOR THE CIRCULAR ECONOMY AND GREEN TRANSITION

Rezear Kolaj

Agricultural University of Tirana, Albania

СЕКЦИЯ: КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ, ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО И ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАСТЕЖ

SECTION: COMPETITIVENESS, ENTREPRENEURSHIP AND GROWTH POTENTIAL

INCREASING THE EXPORT POTENTIAL OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF DCFTA IMPLEMENTATION: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND PERSPECTIVES 198

Oleg Ioncu, Larisa Şavga, Feodosie Pituşcan

Trade Co-operative University of Moldova

СЕКЦИЯ: ОБРАЗОВАНИЕ, ЗАЕТОСТ И СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ SECTION: EDUCATION, EMPLOYMENT AND SOCIAL INCLUSION

ВЛИЯНИЕ НА МОДЕЛА НА ДЕЛЕГИРАНИТЕ БЮДЖЕТИ ВЪРХУ КАЧЕСТВОТО НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ 210

Илиан Пехливанов

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

**THE IMPACT OF THE DELEGATED BUDGET MODEL ON THE
QUALITY OF SECONDARY EDUCATION IN BULGARIA**

Ilian Pehlivanov

University of Agribusiness and Rural Development

**РОМСКИТЕ ГЕТОИЗИРАНИ ГРАДСКИ СТРУКТУРИ: БАРИЕРА ИЛИ
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВО ГРАДСКО РАЗВИТИЕ? 217**

Камелия Петкова

Институт по философия и социология при БАН

**ROMA GHETTOIZED URBAN STRUCTURES: BARRIER OR
OPPORTUNITY FOR SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT?**

Kamelia Petkova

Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences

**ФОРМАЛНОТО VS. НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРИ
РОМИТЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД
УСПЕШНАТА ИНТЕГРАЦИЯ 228**

Надежда Илиева, Милен Великов, Марина Райкова

*Национален институт по геофизика, геодезия и география, Българска
академия на науките*

**FORMAL VS. NON-FORMAL EDUCATION AMONG THE ROMA -
PROBLEMS AND CHALLENGES TO SUCCESSFUL INTEGRATION**

Nadezhda Ilieva, Milen Velikov, Marina Raykova

*National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Bulgarian
Academy of Sciences*

**СЕКЦИЯ: ЧОВЕШКИ КАПИТАЛ, СОЦИАЛНО И КУЛТУРНО РАЗВИТИЕ
SECTION: HUMAN CAPITAL, SOCIAL AND CULTURAL DEVELOPMENT**

**ВЛИЯНИЕ НА ДЕМОГРАФСКАТА КРИЗА ВЪРХУ УСТОЙЧИВОТО
РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНИТЕ 240**

Мариян Александров

УНСС

**IMPACT OF THE DEMOGRAPHIC CRISIS ON THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE REGIONS**

Mariyan Aleksandrov

UNWE

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ НА ГРУПИ С
МЕТАБОЛИТНИ ПРОБЛЕМИ 244**

Стела Стоянова

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“

METABOLIC PROBLEM POSSIBILITIES FOR SOCIAL INCLUSION OF GROUPS WITH METABOLIC PROBLEMS

Stela Stoyanova

VTU “St. st. Kiril and Methodius”

ТЕРИТОРИАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В ЗАСТАРЯВАНЕТО НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ 253

Крум Божиков

Национален институт по геофизика, геодезия и география към БАН, България

TERRITORIAL CHARACTERISTICS OF POPULATION AGING IN BULGARIA

Krum Bozhikov

National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Bulgaria

MODERN TRENDS IN REGIONAL PROJECT MANAGEMENT 264

Tamriko Meskhia

Batumi Art State University

**СЕКЦИЯ: ЗДРАВЕ, СПОРТ, ТУРИЗЪМ И МЕДИЦИНА
SECTION: HEALTH, SPORTS, TOURISM AND MEDICINE**

ЕКОТУРИЗЪМЪТ В БЪЛГАРСКИТЕ СЕЛА: РОЛЯТА НА ИНФРАСТРУКТУРАТА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И ПОВИШАВАНЕ НА ПОСЕЩАЕМОСТТА 270

Полина Петкова, Стефан Петков

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

THE IMPACT OF PRICING STRATEGIES ON FACILITY MANAGEMENT EFFICIENCY

Polina Petkova, Stefan Petkov

University of Agribusiness and Rural Development

THE EMISSIVE AND RECEPTIVE TOURIST MARKETS OF BULGARIA IN THE PERIOD 2019-2023 277

Krasimir Levkov, Plamen Lakov

University of Agribusiness and Rural development

THE ROLE OF REGIONAL OPEN-AIR MUSEUMS IN AGROTOURISM 284

Ermile Meskhia, Ketevan Tsetskhladze

Batumi Art State University, Georgia

ВЛИЯНИЕТО НА СПОРТА ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА ЗЕЛЕНИ РАБОТНИ МЕСТА	287
Кирил Борисов	
THE IMPACT OF SPORT ON ESTABLISHING GREEN JOBS	
Kiril Borisov	
ANALYSIS AND OPPORTUNITY OF AGROTOURISM: A TOOL FOR REGIONAL DEVELOPMENT	296
Iațișin Tatiana, Timuș Angela, Colesnicova Tatiana	
<i>National Institute for Economic Research ASEM, Moldova</i>	
ANALYSIS AND PERSPECTIVES OF CAMPING-TOURISM IN THE WORLD IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	306
Colesnicova Tatiana	
<i>National Institute for Economic Research ASEM, Moldova</i>	
Shepeleva Olga, Sarkisian Ganna, Dobrianska Natalia	
<i>Odesa National University of Technology, Ukraine</i>	
REPRESENTATION OF TOURISM IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT PROGRAMS - REVIEW OF MUNICIPALITIES FROM THE CROSS-BORDER REGION IN NORTH MACEDONIA	317
Dejan Metodijeski, Oliver Filiposki	
<i>University Goce Delcev, Stip – North Macedonia</i>	
Yasmina Andreeva	
<i>St. Kliment Ohridski University, Sofia – Bulgaria</i>	
Emilija Todorovic	
<i>SUGS “Lazar Tanev”, Skopje – North Macedonia</i>	
СЕКЦИЯ: ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ SECTION: INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES	
THE IMPACT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON JUSTICE AND LEGAL SYSTEMS: ENHANCING EFFICIENCY, ACCESS, AND FAIRNESS	330
Shkëlqim Xeka, Valbona Begic	
<i>Universiteti i Durrësit “Aleksandër Moisiu”</i>	
Arjana Mucaj	
<i>Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Shkencave Sociale</i>	
A TOOL FOR ASSESSMENT OF ACCESS TO IT SUMMER CAMPS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	334
Mihail Ciobanu	

*National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of
Moldova*

**ANALYSIS AND PERSPECTIVES OF GIS IN THE DOMEIN OF
TRANSPORT 343**

Colesnicova Vlada

*Vladimir Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science,
Moldova State University*

Daschevici Ionelia

Academy of Economic Studies of Moldova

**ANALYSIS OF DIGITIZATION PROCESS OF OLD ROMANIAN
CYRILLIC TEXTS 353**

Colesnicov Alexandru, Cojocarui Svetlana, Colesnicova Vlada, Malahov

Ludmila

*Vladimir Andrunachievici Institute of Mathematics and Computer Science,
Moldova State University*

REPRESENTATION OF TOURISM IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT PROGRAMS - REVIEW OF MUNICIPALITIES FROM THE CROSS-BORDER REGION IN NORTH MACEDONIA

Dejan Metodijeski, Oliver Filiposki

University Goce Delcev, Stip – North Macedonia

Yasmina Andreeva

St. Kliment Ohridski University, Sofia – Bulgaria

Emilija Todorovic

SUGS “Lazar Tanev”, Skopje – North Macedonia

Abstract: The subject of this paper is the representation of tourism in local economic development programs that will be discussed through the review of municipalities from the cross-border region in North Macedonia. Regional tourism development will be presented through tables that cover basic tourism data for East, Southeast and Northeast regions, regional development programs and local economic development programs. Through the analysis of strategic goals, the differences in the regional tourism development in the cross-border regions of North Macedonia will be identified. For the purpose of the paper, a research methodology and secondary data sources have been used by consulting relevant literature, internet and development programs concerning tourism. The paper concluding remarks refer to the systematic evaluation of the content of the documents, the goals, priorities and measures related to tourism in the regional and local development programs in North Macedonia.

Key words: Tourism, development programs, regions, municipalities, North Macedonia.

ПРЕДСТАВЕНОСТ НА ТУРИЗМА В ПРОГРАМИТЕ ЗА МЕСТНО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ - ПРЕГЛЕД НА ОБЩИНИТЕ ОТ ТРАНСГРАНИЧНИЯ РЕГИОН В СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

Dejan Metodijeski, Oliver Filiposki

University Goce Delcev, Stip – North Macedonia

Yasmina Andreeva

St. Kliment Ohridski University, Sofia – Bulgaria

Emilija Todorovic

SUGS “Lazar Tanev”, Skopje – North Macedonia

1. Въведение

Туризмът е един от най-големите и най-бързо развиващи се сектори в световната икономика, който играе важна роля за създаването на работни места и постигането на икономически ползи за дестинациите, посещавани от туристите. Туризмът е сектор с

положително въздействие върху регионалното развитие, а развитието на туризма в селските или слабо развитите райони по отношение на градските центрове може да помогне за премахване или намаляване на икономическия дисбаланс на регионалните центрове¹⁹⁸. В допълнение към икономическите аспекти, туризмът оказва влияние и върху други аспекти на местната общност, като културни, социални и др¹⁹⁹. Въпреки че значението на туризма за регионалното развитие е признато от академичната общественост и политиците още преди няколко десетилетия²⁰⁰, все още съществуват липси в съответната научна и специализирана литература относно подходящите модели за регионалното му развитие²⁰¹.

Целта на тази статия е да направи изследване, свързано с представянето на туризма в програмите за местно икономическо развитие на общините от трансграничния регион в Северна Македония. За тази цел е направено проучвателно (качествено) изследване, което допринесе за вникване в същността на проблема с цел по-добро разбиране на регионалната политика за развитие на туризма в страната. Част от изследването се състои от събиране на подходяща и релевантна литература, свързана с регионалното развитие на туризма, използване на вторични източници на данни като: годишни издания на статистическата служба, програми за развитие на регионите в Северна Македония и техния анализ в частта на туризма и планирането му. За нуждите на работата е използвана изследователска методология и вторични източници на данни чрез справка с плановете и програмите за местно развитие и интернет, т.е. официалните уебсайтове на институциите. Направен е анализ и табели в които са поместени данните във връзка с представянето на туризма в тези програми. Въз основа на системна оценка на съдържанието на документите бяха анализирани целите, приоритетите и мерките, свързани с туризма в програмите за развитие на местно и регионално ниво.

2. Описание на граничните региони в Северна Македония

Номенклатурата на териториалните единици за статистика (NTES - NUTS), като основа за събиране, обработка и публикуване на регионална статистика, е създадена от Евростат (статистически орган на Европейската комисия), в сътрудничество с националните статистически институти на страните членки. Основната цел на класификацията NTES е да осигури уникално и единно разделение на териториалните единици на регионално ниво. Производството (предоставянето) на хармонизирани и съпоставими статистически данни за пазара на труда, селското стопанство, демографията, образованието, икономиката и др. на ниво региони е основа за планиране и развитие на регионалната политика в Европейския съюз (ЕС). Тази политика на ЕС цели по-конкретно намаляване на икономическите, социалните и териториалните различия между регионите на ЕС чрез подкрепа за създаването на работни места, конкурентоспособност, икономическия растеж, подобро качество на живот и устойчивото развитие. Изпълнението на регионалната политика на ЕС се подпомага финансово чрез европейските структурни и инвестиционни фондове, но също така и чрез

¹⁹⁸ Boz, A., Serçek, S. (2016) The Role of Tourism in Regional Development and Its Effects on Economic Development. Proceedings Book of International Turgut Özal Congress on Business Economics and Political Science, pp. 41-47.

¹⁹⁹ Giaoutzi, M., Nijkamp, P. (2006) Tourism and Regional Development: New Pathways. Surrey: Ashgate Publishing.

²⁰⁰ Pearce, D. (1980) Tourism and regional development: A genetic approach. *Annals of Tourism Research*, 7(1), pp. 69-82.

²⁰¹ Calvero, C., Turner, L. (2020) Regional economic development and tourism: A literature review to highlight future directions for regional tourism research. *Tourism Economics*, 26(1), pp. 3-26.

редица други инструменти, включително ключовия инструмент за предприсъединителна помощ (IPA) на страните-кандидати за членство в ЕС, включително Република Северна Македония. В същото време трябва да се отбележи, че използването на отпуснатите средства по ИПП има за цел да помогне изграждане на подходящ капацитет, както и създаване на нормативна и институционална рамка и рамка за програмиране на регионално развитие. Така утвърдените подходи и процедури ще позволят гладко и ефективно използване на многократно увеличените средства от европейските структурни и инвестиционни фондове след присъединяването на Северна Македония към ЕС.

Таблица 1. Преглед на програмите за трансгранично сътрудничество в Северна Македония (INTERREG IPA CBS)

Програма	Региони во Северна Македония
България – Северна Македония	Североизточен, Източен, Югоизточен
Гърция – Северна Македония	Пелагонийски, Югозападен, Югоизточен, Вардарски
Северна Македония - Албания	Положки, Пелагонийски, Югозападен
Косово – Северна Македония	Скопски, Североизточен, Положки
Сърбия – Северна Македония	Скопски, Североизточен

В Република Северна Македония съществуват осем статистически региона. Номенклатурата на териториалните единици за статистика - NTES се състои от 5 нива: NTES ниво 1 и NTES ниво 2 е цялата територия на Северна Македония като административна единица, NTES ниво 3 се състои от 8 неадминистративни единици - статистически региони, които са създадени групирайки общините като административни единици от по-нисък порядък, NTES ниво 4 се състои от 80 общини като административни единици, а NTES ниво 5 се състои от 1 767 населени места. Осемте региона в Северна Македония са следните: Вардарски, Източен, Североизточен, Пелагонийски, Североизточен, Югозападен, Положки и Скопски²⁰². За целите на изследването в тази статия са взети предвид граничните региони между Северна Македония и България, а именно Източният регион, Североизточният регион и Югоизточният регион. Текстът по-долу дава кратко описание на основните характеристики на регионите²⁰³.

²⁰² Државен завод за статистика (2023) Регионите во Северна Македонија. Скопје: Државен завод за статистика.

²⁰³ Димитров, Н., Ташков, Н., Методијески, Д. (2015) Водич низ регионите на Македонија. Скопје: Државна агенција за поддршка и промоција на туризмот.

Фигура 1. Гранични региони между Северна Македонија и Българија (Североизточен, Източен и Югоизточен)

Североизточният регион обхваща крайната североизточна част на Република Северна Македонија и се простира по течението на реките Пчиня и Крива река. Регионът е транспортно свързан с няколко пътни направления, най-важните от които са паневропейските коридори 8 и 10: международната магистрала Е-75, както и регионалните направления, водещи до Кратово и Крива паланка. Освен това, важно за транспортната връзка е и пътното направление Куманово – Свети Николе. Важна пътна артерия е международната железопътна линия, която свързва Куманово с Гевгелия. В района има три гранични пункта – два със Сърбия и един с България. Регионът е един от най-малките по площ, като заема 9,3% от общата площ на Република Северна Македонија, с население, което е 8,3% от общото население и гъстота от 66,2 жители на km². Регионът включва Кумановската котловина – Жеглигово, Славище с Крива река и представлява котловинен, речен и планински релеф. Този регион включва 6 общини (Куманово, Липково, Старо Нагоричане, Ранковце, Кратово и Крива Паланка) със 192 населени места, от които 189 селски и 3 градски (Куманово, Крива Паланка и Кратово). Отчитайки геоложките характеристики на Осоговската планина в района, тук се намират няколко находища на оловно-цинкова руда, в които се извършва експлоатация. Природните условия и ресурси на Североизточния регион предлагат потенциал за развитие и усъвършенстване на животновъдството и развитието на месо-млечната промишленост.

Източният регион е предимно планински регион и обхваща далечния изток на страната. Простира се по течението на река Брегалница, тоест през Щипска, Малешевско-Пиянечка котловина и Кочанско поле. Източният регион е транспортно свързан с няколко пътни направления, от които Щип - Кочани - Македонска Каменица - Делчево, Щип - Винаца - Пехчево - Берово, Щип - Радовиш - Струмица, както и магистралата Миладиновци - Свети Николе – Щип, които са използвани най-много. Важна пътна артерия е железопътната линия от Велес през Щип за Кочани. Граничният пункт с България, Делчево, се намира в Източния регион. Регионът обхваща 14,2% от общата територия на Северна Македонија с 8,3% от общото население и гъстота на населението от 42,5 жители на km². Този регион включва 11 общини (Щип, Карбинци, Чешиново – Облешево, Пробищип, Кочани, Зърновци, Винаца, Македонска Каменица, Делчево, Пробищип и Берово) с 217 населени места, от

които 209 селски и 8 градски (Щип, Кочани, Винаца, Пробищип, Македонска Каменица, Делчево, Пробищип и Берово). Природо-географските, климатичните и хидроложките характеристики дават потенциал за производство на ориз, особено в Кочанско поле, където се произвежда ориз с известен географски произход, а Пиянецка и Малешевска котлина са особено подходящи за развитие на овощарство и градинарство. Поради специфичните геоложки характеристики на планинските масиви в района се експлоатират оловно-цинкови руди. Традиционно в този регион е развита текстилната промишленост и в него са разположени голям брой шивашки предприятия. Планинските терени в този регион представляват солиден потенциал за развитие на селски и екотуризъм.

Югоизточният регион се простира до крайната югоизточна част на Република Северна Македония и включва Струмишко-Радовишката и Гевгелиско-Валандовската котловини, тоест долината на река Струмица и долното течение на река Вардар. Регионът е транспортно свързан с няколко пътни маршрута, от които най-използваните са маршрутите Струмица - Радовиш - Щип, Струмица - Берово - Пехчево, Струмица - Валандово - Гевгелия или Дойран и Струмица - Ново село. В Югоизточния регион има три гранични пункта – два с Гърция и един с България. 8,1% от общото население на Република Северна Македония живее в Югоизточния регион. Областта обхваща 10,9% от общата площ на страната, с гъстота на населението от 54,2 жители на km². Богатата хидрографска мрежа, големият брой слънчеви дни, климатът и благоприятните почвени условия характеризират района като предимно земеделски. Висококачественото и мащабно производство на ранни градински култури, пресни зеленчуци и плодове, както и технически земеделски култури дава възможност за развитие на консервна и преработваща промишленост на селскостопански продукти, с което е известен този район. През последните години се забелязва забележима тенденция на растеж на туризма като икономически отрасъл, изразяваща се в увеличаване на броя на местата за настаняване, туристите и нощувките в региона. Това се дължи най-вече на съживяването и използването на Дойранското езеро като туристически потенциал. Формите на туризъм, които се практикуват в този регион са езерен, спа, планински, селски и еко, транзитен, хазартна индустрия - казино туризъм и др. Този район включва 10 общини (Струмица, Радовиш, Конче, Ново село, Василево, Босилово, Дойран, Богданци, Валандово и Гевгелия) със 188 населени места, от които 183 селски и 5 градски (Струмица, Радовиш, Гевгелия, Валандово и Богданци).

Таблица 2. Посещения и нощувки на туристи в граничните региони на Северна Македония (2023 година)

Регион	Посещения на туристи			Нощувки на туристи		
	Общо	Домашни	Чуждестранни	Общо	Домашни	Чуждестранни
Североизточен	11576	3663	7913	31145	4975	19086
Източен	23304	14187	9117	47509	28423	19086
Югоизточен	140507	90233	50274	455379	373851	81528
Общо	175387	108083	67304	534033	407249	119700

Статистиката, свързана с туризма в граничните региони на Северна Македония ни показва следните данни: най-голям брой посещения и нощувки на местни и чуждестранни

туристи през 2023 г. е регистриран в Югоизточния регион, а най-малко участие в реализираните посещения и нощувки туристи се реализира в Североизточния регион.

Таблица 3. Брой стаи и легла в граничните региони на Северна Македонија (2023 година)

Регион	Брой стаи	Брой легла
Североизточен	398	847
Източен	762	2033
Югоизточен	2530	6491
Общо	3690	9471

Общият капацитет за настаняване на пограничните региони е 3690 стаи с 9471 легла. От гледна точка на местата за настаняване сред граничните региони най-голям дял заема Югоизточният, а най-малък брой места за настаняване се наблюдава в Североизточния регион.

3. Представеност на туризма в програмите за развитие на граничните региони

В Северна Македонија отправната точка на планирането на регионалното развитие се съдържа в Закона за балансирано регионално развитие²⁰⁴ и Стратегијата за регионално развитие²⁰⁵. Осемте региона в Северна Македонија са разработили програми за цялостно развитие, с планове за действие, които съдържат цели, мерки и дейности. Всички региони имат свои собствени визии за развитие и мисии. Програмите за развитие се изготвят от всички заинтересовани страни от региона (правителствен, частен и неправителствен сектор), чрез работни срещи, дискусии, изследвания, SWOT и PEST анализи в съответствие с установения Правилник за методиката за изготвяне на устройствени документи за регионално развитие. Таблица 4 включва програмите за развитие на граничните региони в Северна Македонија, които се отнасят до дейности, свързани с туризма с поставените цели и приоритети. Съответните приоритети също имат свои мерки и дейности, които са описани в програмите за развитие, но не са включени в табличното представяне.

Таблица 4. Анализ на програмите за развитие на граничните региони в частта на туризма

Регион	Цели	Приоритети
Североизточен регион (Програма за развитие на Североизточен регион 2021-2026) northeastregion.gov.mk	Подобряване на земеделието, селските райони и туризъм (Стратегическа цел 4 от 4)	4.2. Развитие на селския и алтернативен туризъм (9 мерки)

²⁰⁴ Службен весник (2007) Закон за рамномерен регионален развој. Службен весник, бр. 63.

²⁰⁵ Службен весник (2021) Стратегија за регионален развој на Република Северна Македонија 2021-2031. Службен весник, бр. 76.

Източен регион (Програма за развитие на Източен регион 2021-2026) eastregion.mk	Затвърждаване на Източен плански регион како атрактивна туристическа дестинация (Стратегическа цел 5 от 5)	5.1. Заякване на капацитетите за развитие на туризма (7 мерки) 5.2. Подобряване на туристическата инфраструктура на региона (6 мерки) 5.3. Създаване и промоция на интегрирана регионална туристическа оферта (4 мерки)
Югоизточен регион (Програма за развитие на Югоизточен регион 2021-2026) southeast.mk	Развитие на предприемачеството и индустрията, увеличаване конкурентноспособността и иновативността на предприятията и създаване на благоприятен инвестиционен климат (Стратегическа цел 1 от 5)	1.3.. Развитие и популяризиране на региона като атрактивна туристическа дестинация (5 мерки)

От таблица 4 можем да забележим, че трите гранични региона включват туризма в своите програми за развитие. Според критерия за туризма като стратегическа цел в програмата за развитие, можем да разделим тези региони на две основни групи: региони, за които туризмът е стратегическа цел на развитие (Източен и Североизточен) и региони, за които туризмът не е стратегическа цел в развитието (Югоизточен). Освен програмите за развитие, един регион има приета стратегия за развитие на туризма и това е Източният (Стратегия за развитие на туризма в Източния регион за планиране с план за действие 2016-2025 г.)²⁰⁶.

4. Представеност на туризма в програмите за местно икономическо развитие на общините от пограничните региони

В допълнение към регионалните програми за развитие, на местно или общинско ниво са приети няколко стратегии за развитие на туризма в различни региони, които са представени в таблица 5 по-долу.

Таблица 5. Локални стратегии за развитие на туризма во пограничните региони

Регион	Община	Стратегия за развитие на туризма
Североизточен	Кратово	2020-2024
	Куманово	2020-2024
	Крива Паланка	2020-2025

²⁰⁶ Центар за развој на Источен плански регион (2016) Стратегијата за развој на туризмот во Источниот плански регион со Акционен план 2016-2025. Штип: Центар за развој на Источен плански регион.

	Старо Нагоричане	2019-2023
Източен	Виница	2020-2024
	Берово	2019-2029
	Пехчево	2018-2023
Югоизточен	Радовиш	2018-2023
	Гевгелия	2019-2024

Таблица 5 ни показва, че в граничните региони на местно, тоест общинско ниво, са разработени няколко специализирани стратегии за развитие на туризма. В Североизточния регион са разработени 4 стратегии, в Източния са разработени 3 стратегии за развитие на туризма, а в Югоизточния регион са разработени 2 стратегии за развитие на туризма на местно ниво.

На общинско ниво, местното икономическо развитие в страната се регулира съгласно Закона за местното самоуправление²⁰⁷. Под управлението на местното икономическо развитие общините изготвят планове и програми за развитие. В текста по-долу е даден табличен преглед на стратегическите документи за местно икономическо развитие в граничните региони и представянето на туризма в тях като стратегическа цел на развитие. Според критерия за туризма като стратегическа цел в програмата за развитие можем да разделим общините на две основни групи: общини, за които туризмът е стратегическа цел на развитие и общини, за които туризмът не е стратегическа цел на развитие.

Таблица 6. Стратегии за местно икономическо развитие (ЛЕР) и представеност на туризма при общините в Североизточния регион

Община	Стратегия за ЛЕР	Туризмът като стратегическа цел
Куманово kumanovo.gov.mk	2019-2024	Да увеличат и подобрят местата за настаняване и хранене; Да се подобрят условията за достъп до културни забележителности (Стратегически цели 7 и 8 от 18)
Крива Паланка krivapalanka.gov.mk	2024-2027	По-висока ефективност при използване на местните ресурси за производство на екологично здравословни храни, развитие на еко и гастрономически туризъм (Стратегическа цел 2 от 3)
Кратово opstinakratovo.gov.mk	2022-2026	Укрепване на селския и алтернативен туризъм (Стратегическа цел 2 от 3)
Старо Нагоричане staronagoricane.gov.mk	2019-2023	Да подпомогне развитието на селския туризъм като желана туристическа дестинация (Стратегическа цел 2 от 2)
Ранковце rankovce.gov.mk	2023-2028	Развитие на селските райони и туризъм (Стратегическа цел 3 от 4)

²⁰⁷ Службен весник (2002) Закон за локална самоуправа. Службен весник, бр. 5.

Липково komunaelikoves.gov.mk	/	/
----------------------------------	---	---

В таблица 6 може да се забележи, че в Североизточния регион, от общо 6 общини, в 5 от тях туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие. За община Липково липсва информация на официалния сайт.

Таблица 7. Стратегии за местно икономическо развитие (ЛЕР) и представеност на туризма при общините в Източния регион

Општина	Стратегија за ЛЕР	Туризам како стратегическа цел
Щип stip.gov.mk	2019-2024	Развитие на туризма (Стратегическа цел 1 от 3)
Чешиново – Облешево cesinovo-oblesevo.gov.mk	2019-2022	Промотиране на развитие на селективни форми на туризъм (Стратегическа цел 4 от 4)
Македонска Каменица makedonskakamenica.gov.mk	2022-2027	Подкрепа за развитието на селективни форми на туризъм (Стратегическа цел 5 от 5)
Кочани kocani.gov.mk	2024-2027	Развит зимен, спа и селски туризъм чрез подобро използване на природните ресурси и геотермалния потенциал (Стратегическа цел 1 от 3)
Зърновци zrnovci.gov.mk	2023-2027	Насърчаване и подкрепа на развитието на туризма (Стратегическа цел 3 от 4)
Виница vinica.gov.mk	2023-2026	Разработена туристическа и спортна дестинация (Стратегическа цел 3 от 4)
Берово berovo.gov.mk	2024-2027	Берово – водеща туристическа дестинация в региона (Стратегическа цел 1 от 3)
Пробиштип probistip.gov.mk	2015-2020	Развитие на туризма и използване на културно-историческото и природното наследство (Стратегическа цел 7 от 10)
Делчево delcevo.gov.mk	/	/
Пехчево pehcevo.gov.mk	/	/
Карбинци karbinci.gov.mk	/	/

От таблица 7 може да се отбележи, че в регион Източен, от 11 общини, туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие в 8

общини. За 3 общини (Делчево, Пехчево и Кърбиници) няма информация на официалните уебсайтове.

Таблица 8. Стратегии за местно икономическо развитие (ЛЕР) и представеност на туризма при общините в Югоизточния регион

Община	Стратегия за ЛЕР	Туризмът като стратегическа цел
Гевгелия gevgelija.gov.mk	2023-2026	Устойчиво развитие и осигурени инвестиционни възможности на стратегически икономически отрасли: туризъм, селско стопанство и развитие на селските райони (Стратегическа цел 1 от 4)
Ново Село novoselo.gov.mk	2019-2022	Създаване на устойчиво развитие на местния туризъм чрез използване и популяризиране на културно-историческото наследство, природните красоти и рядкости, които ще съставляват богата и разнообразна туристическа оферта (Стратегическа цел 3 от 5)
Радовиш radovis.gov.mk	2023-2028	Подкрепа на иновативни проекти в областта на транспорта, енергийна ефективност-възобновяеми енергийни източници, селско стопанство, туризъм, цифровизация и други области (Стратегическа цел 3 от 3)
Струмица strumica.gov.mk	2016-2020	/
Богданци bogdanci.gov.mk	2019-2022	/
Босилово opstinabosilovo.gov.mk	2022-2027	/
Конче konce.gov.mk	/	/
Дойран dojran.gov.mk	/	/
Валандово valandovo.gov.mk	/	/
Василево opstinavasilevo.gov.mk	/	/

От таблица 8 може да се отбележи, че в Югоизточния район, от 10 общини, в 3 общини туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие (Гевгелия, Ново Село и Радовиш). За 3 общини (Струмица, Богданци и Босилово) туризмът не е стратегическа цел в развитието. За останалите 4 общини (Конче, Дойран, Валандово и Василево) нямаше качена информация на официалните уебсайтове.

5. Заключение

В тази статия е направено изследване, свързано с представянето на туризма в програмите за местно икономическо развитие на общините от трансграничния регион в Северна Македония. За нуждите на статията е използвана изследователска методология и вторични източници на данни чрез справка с регионални и местни планове и програми за развитие чрез Интернет, т.е. официалните уебсайтове на институциите. Направен е анализ и табличен преглед на представянето на туризма в тези програми. Въз основа на системна оценка на съдържанието на документите бяха анализирани целите, приоритетите и мерките, свързани с туризма в програмите за развитие на местно и регионално ниво. Трите гранични региона, обхванати от това изследване, включват туризма в своите програми за развитие. Според критерия за туризма като стратегическа цел в програмата за развитие, можем да разделим тези региони на две основни групи: региони, за които туризмът е стратегическа цел на развитие (Източен и Североизточен) и региони, за които туризмът не е стратегическа цел в развитието (югоизток). Освен програмите за развитие на районите, един регион има приета стратегия за развитие на туризма и това е Източният район. В пограничните райони на местно, тоест общинско ниво, са разработени няколко специализирани стратегии за развитие на туризма. В Североизточния регион са разработени 4 стратегии (Куманово, Кратово, Старо Нагоричане и Крива Паланка), в Източния съществуват 3 стратегии за развитие на туризма (Виница, Берово и Пехчево), а в Югоизточния регион са разработени 2 стратегии за развитие на туризма на местно ниво (Радовиш и Гевгелия). От гледна точка на представянето на туризма в стратегическите документи за местно икономическо развитие, в Североизточния регион, от 6 общини, в 5 от тях туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие. За община Липково липсваше информация на официалния сайт. В Източния регион, от общо 11 общини, в 8 туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие. За 3 общини (Делчево, Пехчево и Карбиници) липсва информация на официалните уебсайтове. В Югоизточния регион, от 10 общини, в 3 туризмът е позициониран като стратегическа цел в стратегията за местно икономическо развитие (Гевгелия, Ново Село и Радовиш). За 3 общини (Струмица, Богданци и Босилово) туризмът не е стратегическа цел в развитието. Останалите 4 общини (Конче, Дойран, Валандово и Василево) нямаха качена информация на официалните уебсайтове.

Използвана литература

Boz, A., Serçek, S. (2016). The Role of Tourism in Regional Development and Its Effects on Economic Development. *Proceedings Book of International Turgut Özal Congress on Business Economics and Political Science*, pp. 41-47.

Calvero, C., Turner, L. (2020) Regional economic development and tourism: A literature review to highlight future directions for regional tourism research. *Tourism Economics*, 26(1), pp. 3-26.

Giaoutzi, M., Nijkamp, P. (2006). *Tourism and Regional Development: New Pathways*. Surrey: Ashgate Publishing.

Pearce, D. (1980) Tourism and regional development: A genetic approach. *Annals of Tourism Research*, 7(1), pp. 69-82.

Димитров, Н., Ташков, Н., Методиевски, Д. (2015) Пътеводител на регионите на Македония. Скопие: Държавна агенция за подпомагане и насърчаване на туризма. Държавна статистическа служба (2023) Региони в Северна Македония. Скопие: Държавна статистическа служба.

Държавен вестник (2002) Закон за местното самоуправление. Държавен вестник, бр. 5. Държавен вестник (2007) Закон за балансирано регионално развитие. Държавен вестник, бр. 63.

Държавен вестник (2021) Стратегия за регионално развитие на Република Северна Македония 2021-2031. Държавен вестник, бр. 76.

Център за развитие на Източния регион за планиране (2016) Стратегията за развитие на туризма в Източния регион за планиране с план за действие 2016-2025 г. Шип: Център за развитие на Източния регион за планиране.

Център за развитие на източен регион за планиране (2021 г.) Програма за развитие на източен регион 2021-2026 г. Шип: Център за развитие на Източния регион за планиране. Център за развитие на Югоизточния регион за планиране (2021 г.)

Програма за развитие на Югоизточния регион 2021-2026 г. Струмица: Център за развитие на Югоизточния район за планиране.

Център за развитие на Североизточния регион за планиране (2021 г.) Програма за развитие на Североизточния регион 2021-2026 г. Куманово: Център за развитие на Североизточния регион за планиране.

Proceedings of the International scientific and practical conference

BULGARIA OF REGIONS'2024

<http://science.uard.bg/>